

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: 10.18523/icmp2522-9281.2024.10.221-229

Інна Ренчка

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Київ, Україна

i.renchka@ukma.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5568-7941>

Inna Renchka

National University of Kyiv-Mohyla Academy

Kyiv, Ukraine

i.renchka@ukma.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5568-7941>

НОВАТОРСЬКА ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ПРАЦЯ ДЛЯ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ ТА ПОШИРЕННЯ ЗНАНЬ ПРО УКРАЇНУ У СВІТІ

(Рецензія на: Shevchuk, Yuri I. (2022). *Ukrainian-English collocation dictionary for students of Ukrainian* (Шевчук, Юрій І.

Українсько-англійський комбінаторний словник). Second printing (corrected). New York: Hippocrene Books, Inc., 970 p.)

Для успішного опанування іноземної мови важливо не лише знати певну кількість слів цієї мови, розуміти їхнє значення, а й уміти поєднувати їх з іншими словами у словосполучення та речення. Цінними джерелами, які допомагають упоратися з цим завданням, є комбінаторні словники — лексикографічні праці, головною метою яких є описати, висвітлити те, як зареєстровані в них одиниці взаємодіють і поєднуються з іншими в типові мінімальні сполуки, наприклад двочленні, та в речення

у живому потоці мовлення. Засвоєння комбінацій слів, що виконують визначені комунікативні завдання, дає змогу користувачам таких словників краще розуміти мову, яку вони вивчають, її нюанси та тонкощі, а водночас поглибити свої знання про мовну картину світу носіїв мови, їхній світогляд, отримати інформацію про особливості суспільного життя відповідної країни та саму країну, її історію та культуру.

Такою працею є «Українсько-англійський комбінаторний словник» (УАКС) кандидата філологічних наук, старшого лектора української мови Колумбійського університету (Нью-Йорк, США) Ю. Шевчука. Словник описує, як найуживаніші слова української мови сполучаються між собою та як їх використовують у потрібному контексті. Водночас він суттєво відрізняється від поширених у лексикографії багатьох мов одномовних комбінаторних словників, у яких поєднуваність слів однієї мови пояснюється тільки засобами цієї ж мови. Специфіка, унікальність і новаторство рецензованої праці полягає в тому, що це перекладний двомовний словник, який навчає іншомовців комбінувати українські слова з іншими українськими словами: комбінаторика найчастотнішого сегмента української мови в ньому пояснюється засобами англійської, що робить його безпрецедентним не лише в українському та слов'янському, а й у світовому словникарстві.

Як зазначає у передмові до словника його автор та укладач, робота над виданням передбачала зведення вибраного вокабуляру двох дуже різних мов до зіставних синтаксичних конструкцій (Шевчук, 2022, р. XXII) і тривала вона понад десять років. Словник став своєрідним продовженням підручника «Українська для початківців» (*Beginner's Ukrainian*, перше видання — 2011 р.) для студентів американських університетів. За словами Ю. Шевчука, ідея створення таких праць у нього виникла ще в 1990-х роках, коли він розпочав викладати українську мову в Гарвардському університеті, і її реалізація стала відповіддю на проблему майже цілковитої відсутності на той час необхідної методологічної і дидактичної бази для тих, хто вивчає українську мову як іноземну, а саме підручників, тестів, довідників і словників, які їй пояснювали б значення, і пропонували б морфологічний опис кожної лексеми, і вчили б поєднувати слова у процесі мовлення тощо. Тому їх появу було зумовлено потребою якісно заповнити цю прогалину в українському мовознавстві та лінгводидактиці.

Адресатами «Українсько-англійського комбінаторного словника» є насамперед студенти, які вивчають українську мову від початкового, середнього і до найвищого рівня, а також викладачі української мови

й теорії та практики перекладу, перекладачі, лінгвісти, які досліджують міжмовні зв'язки та провадять зіставні дослідження, лексикографи, письменники, редактори, фахівці, що працюють у двомовному середовищі, та всі, хто цікавиться українською мовою й Україною. Крім того, корисним видання буде й для носіїв української мови, які вивчають англійську, а також для тих українців, хто прагне вдосконалити свою українську, адже словник пояснює, зокрема, складні випадки слововживання, дієслівного керування, різницю між паронімами та близькими за значенням словами, наприклад, *книга* (*1 book (usu large or important) adj. важлива important, впливова influential, мудра wise, велика great, big, величезна enormous, священна sacred, славетна famous, груба and товста thick; ♦ Біла к. the White Book...*) та *книжка* (*1 book adj. добра and хороша good, захоплива captivating, цікава interesting, чудова wonderful, велика large, важка heavy, груба and товста thick, маленька small, кишенькова pocket* ♦ *Поява кишенькової ~ки стала початком масової літератури. The appearance of the pocket book became the beginning of popular literature...* (р. 367)).

Важливо зазначити, що УАКС апробовано в Колумбійському та Єльському університетах під час викладання студентам української мови як іноземної. Студенти й самі долучилися до створення словника, допомагаючи знаходити англійські відповідники до українських слів та фразеологізмів (Шевчук, 2022, р. XXXV). У процесі роботи над укладанням лексикографічної праці було враховано запити та потреби студентів, і зрештою навчання за його матеріалами засвідчило, що це успішний та ефективний проєкт для полегшення вивчення мови, а водночас — вагомий ресурс для отримання знань про Україну та українців.

Словник охоплює близько 9 тисяч заголовних слів різних частин мови, понад 200 тисяч типових словосполук і близько 80 тисяч прикладів їх уживання. Окрім власне словникової частини, видання містить розлогу передмову, де докладно схарактеризовано методологію, принципи укладання лексику та структуру словникової статті. Також у передмові наведено цікаві пізнавальні відомості з історії України, краєзнавства, етнографії та культури, зокрема коли йдеться про власні імена, антропоніми, топоніми, гідроніми та українські етикетні формули.

Винятковість рецензованої праці полягає також у тому, що вона поєднує риси шести типів словників: двомовного перекладного, комбінаторного, навчального, фразеологічного, енциклопедичного та

словника синонімів. Як пояснює автор, це *перекладний словник*, оскільки «кожне значення українського слова має англійський відповідник» (Чадюк, 2021), водночас він пропонує способи передання англійською мовою безеквівалентних лексичних одиниць української мови, тобто таких, що зазвичай не мають однослівних відповідників в іншій мові і «віддзеркалюють питомо українське бачення світу» (Шевчук, 2022, р. XXVI) (наприклад, *доба, зеленіти, червоніти, подружжя, сметана, кум, насіння, побут*). До безеквівалентних одиниць автор зараховує й так звані дієслова руху, які «описують рух у спосіб, що дуже відрізняється від їхніх англійських відповідників» (*йти і ходити, бігти і бігати, вести і водити, летіти і літати* тощо), надаючи їм у словнику повну характеристику як парам дієслів спрямованого і неспрямованого руху (Шевчук, 2022, р. XXVIII). *Навчальний словник*, оскільки УАКС пояснює лексичне значення кожного слова, наводить його опис з морфологічного та синтаксичного погляду (наприклад, зазначено дієвідміни дієслів, видові пари, наказові форми, дієприслівники минулого часу, що утворюються від поданих дієслів, тощо: *дарувати, ~ють; по~; (по)дарований; (по)даруй!*; вказано типи чергувань голосних та приголосних у корені слова, приміром, *кінь — коня, Ольга — Ользі*; дієслівне керування; закінчення іменників чоловічого роду в родовому відмінку однини; неправильні форми слів; пояснено комунікативні конструкції на зразок *О котрій години?, Зараз сьома година ранку, Він читав до сьомої ~и, Вони лягли об одинадцятій ~і* (р. 136) тощо), також у всіх словах проставлено наголос для правильної вимови, що робить словник особливо корисним для тих, хто вивчає мову. *Комбінаторний словник*, оскільки показує, як слово поєднується з іншими. Наприклад, слово *переклад* може вживатися з прикметниками *адекватний, дослівний, бездоганний, добрий, досконалий, точний, жахливий, кепський, поетичний, синхронний, усний* та ін., із дієсловами, які керують цим іменником у функції додатка: *виконувати, виправляти, покращувати, робити, працювати над ~н.*, із дієсловами, які показують, що переклад «може робити»: *звучати, сприйматися, читатися* (р. 546). «Цей словник, — зазначає автор, — допомагає вам подивитися на безкінечне море слів, яке часто лякає студентів, як на логічно організовану систему, яка раптом стає передбачуваною, яка поводить ся за певними законами внутрішніх логічних зв'язків» (Чадюк, 2021). Завдяки словнику студенти пізнаватимуть логіку мови, тож, скажімо, знаючи, як

поєднуються зі словами *підприємець, відсоток, галузь*, вони розумітимуть, як вживати й лексеми *бізнесмен, процент, царина* чи *сфера* відповідно, оскільки типи сполучуваності в них будуть однакові. *Фразеологічний словник*, оскільки УАКС наводить популярні українські фразеологізми та їхні англійські відповідники, що допомагають відобразити своєрідність побуту, культури, світосприйняття кожної мовної спільноти (наприклад, *дивитися вовком на* + *A. to look daggers at sb* (р. 110); *мотати собі на вус* *to take note of sth* (р. 122); *видно, як на долоні* *to be very clearly seen* (р. 189); *за словом до кишені не лазити* *not to be at a loss for words* (р. 405); *бути без роду й племені* *to have no kin or kith* (р. 574); *коли рак свисне* *when hell freezes over* (р. 672); *кров холоде в жилах* *sb's blood curdles* (р. 920)). *Словник синонімів*, позаяк наприкінці словникових статей автор додає примітку «також подивитися» («Also see» або «See»), звертаючи в такий спосіб увагу на синонімічні слова до заголовного (наприклад, до слова *хотіти* — *бажати, жадати, шукати*, до слова *переконувати* — *відмовляти, схиляти*, до слова *ідея* — *думка, задум, план* та ін.). *Енциклопедичний словник*, оскільки праця дає важливу інформацію про українців та Українську державу, про такі сфери життя українського суспільства, як політика, освіта, спорт, культура, наука, історія: «Не можна досконало володіти українською мовою, не знаючи, що стоїть за певним словом, що воно значить для українців» (Чадюк, 2021). Скажімо, до слова *вид* дібрано такий ілюстративний приклад: «Вона милувалася чудовим видом Олеського замку» (р. 64), до слова *майдан*: «Евромайдан (*revolution in Ukraine of 2013–2014*) [...] Аналітики називають вислід президентських виборів справжнім електоральним майданом» (р. 424); *мистецтво*: «Ханенко славився як важливий колекціонер мистецтва» (р. 440); *окупація*: «Усе життя він боровся із совєтською окупацією рідної країни» (р. 518); *русифікація*: «Мовна і ментальна русифікація взаємно пов'язані. [...] Влада здійснювала тиху русифікацію молодого покоління» (р. 728); *галузь*: «Указ мав на меті витіснити українську мову зі стратегічних галузей діяльності» (р. 126); *безпека*: «Російська анексія Криму зруйнувала систему європейської безпеки» (р. 20); *вантаж*: «Під виглядом гуманітарних вантажів Кремль посилав в окупований Донбас зброю» (р. 45); *імперія*: «Національно-визвольний рух урешті-решт підірвав совєтську імперію» (р. 331); *імігрант*: «Тисячі українців їхали до Канади як економічні імігранти» (р. 330); *ім'я*: «Ім'я Валер'яна

Підмогильного асоціюється з Розстріляним Відродженням» (р. 333); *плем'я*: «Світличні походять із бунтарського племені 1960-х років» (р. 574); *роман*: «Дослідник знайшов рукопис неопублікованого роману Хвильового» (р. 724).

Аналіз змісту словника засвідчує широту тематичного діапазону представленої в ньому лексики. Це лексичні одиниці, які вживаються в сучасному українському мовленні і стосуються, зокрема, сфери освіти та науки (наприклад, *авдиторія, бакалаврат, дисертація, лабораторія, правопис, відсоток, гніздо* (лексичне), *говірка, двомовність, термін, теорема*), економіки, фінансів та бізнесу (*банк, банкрут, банкомат*), сфери суспільно-політичного життя (*біженець, бланк, вибори, безпартійний, однопартійний, діляниця, дисидент, документ, закон, злочин, ідеологія, політика, расист, фракція*), культури та мистецтва (*балет, імпресіонізм, книгарня, мистецтво*), спорту (*баскетбол, теніс, волейбол, футбол, матч, турнір, кубок, гравець*), релігії (*бог, священник, релігія* (католицька, мусульманська, православна, протестантська, християнська, юдейська)), найменування абстрактних понять, станів та процесів (*бачення, безладдя, біда, благо, відповідальність, втіха, втома, глузд, дискомфорт, ейфорія, екстравагантність, крайнощі, лють, незгода, нісенітниця, новизна, подразнення, пріоритет, прогноз, явище*) та ін. Поряд зі стилістично нейтральними словами, як зазначає в передмові автор, праця пропонує «різноманіття високочастотної лексики з книжного, термінологічного, технічного, поетичного, розмовного, сленгового та жаргонного стилів мовлення, яка набула загального поширення» (Шевчук, 2022, р. XXV). У межах стилістично забарвленої лексики натрапляємо на найбільш поширені в мовленні вульгаризми. Їх уведення до словника Ю. Шевчук пояснює бажанням відповісти на постійні прохання своїх студентів — адже «молодь любить сленг, приперчені слова» (Чадюк, 2021), а також тим, що кожна розвинена мова «здатна обслуговувати всі потреби до самовизначення у всіх галузях», і українська мова не є винятком (Скуратівська, 2021). Тому, спираючись у створенні словника на концепцію української як повної мови, здатної функціонувати у будь-якій без винятку сфері і задовольняти всі потреби в комунікації, автор науково описує й найпопулярніші українські вульгаризми, що вживаються у певних чітко окреслених ситуаціях. Як і у випадку з іншими лексичними одиницями, наведено пряме й переносне, метафоричне значення цих слів, а також їх опис англійською мовою.

Варто наголосити, що для кращого розуміння слів і відтінків їхніх значень автор наповнює словник актуальним ілюстративним матеріалом. Це ретельно дібрані приклади, прості й прозорі, взяті з повсякденного мовлення, часто змодельовані за зразками речень із найкращих творів української літератури, які відображають розвиток в Україні сучасної політичної ситуації, інформаційної культури, музики, кінематографу. Більшість ілюстрацій — «модерні, зорієнтовані на місто, молодіжну культуру», що слугує важливою меті — створенню образу України не як провінційного, сільського, а як модерного суспільства (Чадюк, 2021).

У словнику враховано нові тенденції в сучасній українській мові. Зокрема, до маскулінної лексики подано фемінітиви — назви професій, посад, звань. Наприклад, *бізнесмен, ~ка, політик, ~иня, керівник, керівничка, ~ця, поліціант, ~ка, професор, ~ка, редактор, ~ка, менеджер, ~ка, режисер, ~ка, репортер, ~ка, речник, речниця, член, ~киня, філософ, ~ка*. Автор реєструє фемінітиви у словнику й оцінює їх уживання в мовленні як позитивне й абсолютно природне явище: «Це один із... сегментів сучасного українського словника, який просто на очах розвивається», вирізняючись творчістю та експериментуванням (ТрекТок, 2021).

Особливо цінним є акцентування на історії розвитку мови. У передмові укладач підкреслює той факт, що словник враховує наслідки інтенсивної русифікації, яка відбувалася впродовж понад трьох століть імперського поневолення, коли знищували питомо українське і нав'язували російське, застосовуючи дискримінаційні заходи та асиміляційні практики, тотожні лінгвоциду. Словник ґрунтується на академічній, словникарській і правописній традиції, на якій не позначився руйнівний вплив радянської псевдонауки, зокрема на працях Б. Антоненка-Давидовича, С. Караванського, О. Курило, О. Пономарева, О. Сербенської, Ю. Шевельова та ін. Щоб «переорієнтувати мовну спільноту з-поза культурних впливів імперії, сприяти відродженню, яке живиться питомими джерелами, а не чужими впливами» (Шевчук, 2022, р. XXIII), у процесі роботи над укладанням словника Ю. Шевчук свідомо уникав слів і форм, накинених російською мовою, віддаючи перевагу давнішим українським, зокрема повертаючи в ужиток ті слова, які за радянської доби вилучали й заміняли на близькі до російських або запозичені за посередництва російської, наприклад, *підсоння, хідник, реченець, летовище, світлина, травник, руханка* як питомі синоніми слів *клімат, тротуар, тер-*

мін, аеропорт, фотографія, газон, зарядка тощо. Словник містить і *підсоння*, і *клімат* із тією різницею, що перше з них має повний опис як центральне, а друге — тільки переклад, один приклад і примітку «*See підсоння*». У цей спосіб автор робить спробу повернути забуте слово до активного вжитку. Натомість, скажімо, слів *газон* і *тротуар*, що були запозичені в українську за посередництва російської мови, у словнику немає зовсім. У таких випадках застосовано приписовий, а не описовий підхід в укладанні словника, а загалом автор прагне знайти баланс між цими двома принципами, адже описовий необхідний для фіксації реалій мовлення, водночас використання лише цього підходу означало б зберігати всі нав'язані росіянізми, «узаконювати русифікацію як таку, далі підривати й без того поруйновані підмурівки української мови» (Шевчук, 2022, р. XXIII). У словнику дотримано Харківського правопису 1928 р. як продовження правописної традиції наукових установ української діаспори. На переконання автора, цей правопис, хоч і має низку недоліків, «є науково узasadнений, він закорінений у певну логіку і дух української мови..., є вільніший від російських впливів», спрямованих на зближення української мови з російською (ТрекТок, 2021). Водночас УАКС віддзеркалює важливі зміни, що відбулися в українській мові впродовж останнього століття.

Нині українська мова перебуває у процесі оновлення й повторного відкриття як самими українцями, так і світом, тож можемо сказати, що словник, допомагаючи звільнити український лексикон від примусового радянського впливу і тиску, стане невід'ємним компонентом процесів деколонізації та дерусифікації, які відбуваються в українському суспільстві. Без перебільшення можемо стверджувати, що лексикографію збагатило унікальне, вагоме за своїм значенням видання, що сприятиме не лише вивченню і глибшому розумінню української мови, розвитку комунікативних навичок українською мовою, а й поширенню в світі правдивих знань про Україну, зміцненню інтересу до її мови, історії та культури. «Українсько-англійський комбінаторний словник» також відкриває перспективи для подальшої лексикографічної праці не лише в Україні, а й загалом у слов'янському світі: сучасний комбінаторний словник, який водночас є першою двомовною перекладною працею такого типу, може стати матрицею для створення подібних словників в інших парах мов, одна з яких є синтетичною, як українська, а друга — аналітичною, як англійська.

Список використаних джерел

- Скуратівська, Я. (2021, 19 червня). У США вийшов друком... *Чорним по білому*. http://www.nrcu.gov.ua/schedule/play-archive.html?periodItemID=2848171&fbclid=IwY2xjawEXpRtleHRuA2FlbQIxMAABHflufpXJS3TeX_-dRTu6eTFMhCMYpudEcpthcIh5uB8M8ppSn82GnT4V7w_aem_mi3rsaDqiDV11yPscFwTOA.
- ТрекТок — професор та мовознавець Юрій Шевчук. (2021, 30 липня). *Радіо Трек*. <https://www.youtube.com/watch?v=QW7wLVUSNkQ>.
- Чадюк, М. (2021, 9 липня). Безпрецедентна праця. Юрій Шевчук: «У цьому словнику я беру проактивну позицію, намагаючись повернути в обіг цілу низку питомих українських слів». *День*. <https://day.kyiv.ua/article/ukrayintsi-chytayte/bezpretседentna-pratsya>.
- Шевчук, Юрій І. (2022). Передмова. У Yuri I. Shevchuk, *Ukrainian-English collocation dictionary for students of Ukrainian*. Second printing (corrected) (pp. XXII–XXXV). Hippocrene Books, Inc.

References

- Chadiuk, M. (2021, July 9). Bezpretседentna pratsia. Yurii Shevchuk: “U tsomu slovnyku ya beru proaktyvnu pozytsiiu, namahaiuchys povernuty v obih tsilu nyzku pytomykh ukrainskykh sliv”. *Den*. <https://day.kyiv.ua/article/ukrayintsi-chytayte/bezpretседentna-pratsya> [in Ukrainian].
- Shevchuk, Yuri I. (2022). Peredmovia. U Yuri I. Shevchuk, *Ukrainian-English collocation dictionary for students of Ukrainian*. Second printing (corrected) (pp. XXII–XXXV). Hippocrene Books, Inc. [in Ukrainian].
- Skurativska, Ya. (2021, June 19). U SShA vyishov drukom... *Chornym po bilomu*. http://www.nrcu.gov.ua/schedule/play-archive.html?periodItemID=2848171&fbclid=IwY2xjawEXpRtleHRuA2FlbQIxMAABHflufpXJS3TeX_-dRTu6eTFMhCMYpudEcpthcIh5uB8M8ppSn82GnT4V7w_aem_mi3rsaDqiDV11yPscFwTOA [in Ukrainian].
- TrekTok — profesor ta movoznavets Yurii Shevchuk. (2021, July 30). *Radio Trek*. <https://www.youtube.com/watch?v=QW7wLVUSNkQ> [in Ukrainian].

Матеріал надійшов 28.08.2024

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)